

Sendakuntza eta sorginkeria Orixeren *Euskaldunak* poeman (I)

JUAN KRUZ IGERABIDE

0. Sarrera

Herri moldean osatu nahi izan zuen Orixek *Euskaldunak* poema; eta horretan saiatu zen obra horren une guztietan, bai formari dagokion aldetik, bai gertakizunak eta gauzak ikusteko eta horietaz ausnartzeko erari dagokion aldetik.

Testuingurua eta gertakizunak agertzeko era herrikoi horren barruan leku berezia aurki genezake sendakuntza eta sorginkeriarri emandako tratamenduarentzat. Eta zergatik nahastu sendakuntza eta sorginkeria?

Sorginkeria diogunean, geure burua sorginen inguruko kontu eta gertakizunetan kokatzen dugu. Eta badago horrelakorik Orixerengan, erruz (nahiz eta beti ikuspegi katolikoaren menpean agertu). Baina sorginkeria hitzaren esanahiari hedapen handiagoa eman nahi genioke lan honetan. Sorginkeria diogunean, gertakizunei eta munduari buruzko halako ikuspegi maji-koa adierazi nahi genuke. Alegia, ikuspegi horren oinarrian analogiak gehiago agintzen du, izadiaren erritmoak eta 'tribu' edo leinuaren ohitura legeek gehiago agintzen dute, azterketa zientifikoak edo teknologia modernoak baino. Gizarte modernoak ikuspegi arrazionalistaren eta teknologiaren bidez antolatu nahi du bere burua; ohituratan oinarrituriko gizarteak, berriz, beste balio batzuk hartuko ditu gogoan; lehengoek egiten zute-

na egingo du, eraginkorra dela badakielako (edo uste duelako) eta ez da ibiliko prozeduraren arrazoi zientifikoei buruz galdezka. Enpatiak agintzen du, oralistek gizarte tradizioaletan ikusi izan duten bezala.

Eta osasuna eta sendakuntza testuinguru horretan agertuko dira. Gaitzen sorburua izadiarekiko harremanetan agertuko da ia beti: basoan gertaturiko istripua dela, gorputzaren zahartzteak dakartzan ajeak direla, eta abar; gizakia ere, izadiko elementuak bezala, sortu, loratu eta ihartuz joaten bait da.

Bestalde, giro tradizionalan ez da gizarte modernoan bezalako zatikatze edo konpartimentaziorik gertatzen. Gizakia izadiaren indarrekin, izadiaren erritmoekin (urtegiro, eguraldi...) edo ohituren erritmoekin (hauek izadiarekiko lotura osoan, noski: festa, ospakizun, langintza...) bat eginik bizi da. Eta osotasun horretan gorputza eta osasuna beti hor egongo dira, hala ezkutu-tuan, nola agerian. Ahozko gizarteak aztertu dituztenek gorputzaren uneoroko presentzia adierazkor hori asko azpimarratzen dute. Noski, jokabide horrek joera agonistikoak lehen mailan jartzera garamatza, zeren, bat eta oso agertze horretan, kontraktotasunak bakarrik sor bait dezake mugimendua eta bilakaera. Nabaria da Orixerengan joera agonistiko hori, bere *Euskaldunak* poemako pertsonai askoren ekintzak agertzerakoan.

Hel diezaioگون, ordea, osasunaren hariari. Osasuna gorputzaren egoera dela esan genezake, eta egoera hori behin eta berriz azpimarratuz ariko zaigu Orixe. Gorputza nolako den, nola zaintzen den, nola sendatzen den, inguruarekiko nola funtzionatzen duen (azterketa kinesiko bat egitea ere interesgarria gerta liteke; material ugaria bezain berezia bait daukagu hor)... horiek guztiak lehen mailako gaiak dira Orixeren poema horretan. Kontutan izan dezagun gainera Orixe nekazal giroa erakusten ari zaigula; nekazal giro tradizionalan osasuna lehen mailako faktorea da eginbehar eta ospakizunen erritmoari eusteko, gorputz osasuntsua bait da baserria eta honen inguru aurrera atera dezakeena; hori gabe, dena gainbehera doa. Sorginkeriaren gaia ere, bestalde, gorputzaren ezaugarriekin eta osasun/kalte egoerekin oso loturik doa: gerta daitezke kalte materialak, jatekoa, babesa edo horrelako zerbait erasoko dutenak, gerta daitezke kalte fisikoak.

Alde psikologikoa ere ez du ahaztu Orixek. Egoera animikoak osasunarekin harreman estuan egongo dira. Interesgarria da nolako azterketa tipologikoa (zein tipologia fisiko, zein tipologia psikiko aldetik) egiten duen ezizen edo izengoitien erabile-
rarekin. Arlo honek ikerketa bide oso bat ireki lezake, eta ez diogu gure lan honetan horri ekingo,

1. Gaitzak eta erremedioak

1.1. Erregearen alaba eria

Euskaldunak poemaren zati batean, "Artazuriketa" izenburua daraman atalean, langintza horren inguruan igortzen zen ahozko literatura islatzen zaigu. Horrelako batean, amonak haurrei ohera joan aurretiko ipuin bat kontatzen die. Ipuinaren gaiaren ardatza gaiso dagoen printzesa baten inguruan osatzen hasten da. Nork sendatu? Galdera horren erantzunean etorriko da ipuinaren hari nagusia.

Ipuin horretako printzesaren gaitza tristura da; ez dago barre eragingo dionik. Depresioak edo gogo-beherakadak jota dagoen pertsonaia dela esan genezake. Sendagilea, protagonista nagusia, anaia hirukote batean tontoena den anaia gaztea izango da. Honek lortuko du erregearen alabak barre egin dezan, sendaturik gera dadin.

Zeharo beheratua dagoen printzesaren gaitzaren azaleko sendaketaz aparte, badago hor hazi edo heldu beharraren eta bikote harremanen eta gurasoekiko arazoan irakurketa sinbolikoa egiteko aukerarik. Bruno Bettelheim-en ustez, horrelako ipuinek haurren gogoa eta pentsakera era egokian hezitzen omen dute, bizitzako arazorik mingarrienak era sinbolikoan adieraziz (era zuzenean adierazita ez bait lirateke haietaz jabetuko) eta bizi dituzten barne gatazkei irtenbide eskainiz, horrela osasun psikikoa indartzen lagunduz. Badirudi herriak baduela prebentzio sistema bat osasun psikikoa mantentzeko, eta horretan ipuinei eta beste adierazpen literarioei (kantu, antzespen, esaera...) leku handia eskaintzen diela. Aurretik kontuak ateratze hori ez izan nonbait medikuntza modernoaren sorketa. Ipuinaren irakaspen sinbolikoez aparte, agerian dago gaitzen aurkako erremediorik onentzat erakusten dizkigula umorea eta

barre egitea, aldarte ona eta osasuna elkarren lagun direla edo adierazi nahian. Horretaz aparte, ipuinaren hezurdurak aurrera egin dezan, egoera gaiztoek konponketa izan dezaten, era bateko edo besteko sorginkeria beharrezkoa egiten da; erregearen alabari sendaketa barre egitetik datorkio, baina barre hori eragingo duen egoera irrigarria sorginkeriak sorturikoa izango da. Bestalde, ipuin horren alderdi filologikoak ez dira hutsaren hurrengoak. Gai hori bera aurkitzen dugu Grimm anaien bilduman; Orixek aldaera bitxi bat eskaintzen digu, non ikusten bait dira testuinguru berezi baten ezaugarriak. Grimm-en aldaerako iratxoarena, sorginak egingo du Orixerenean; urrezko antzaren orde, bildotx beltza eramango du (euskal tradizioan bildotx beltzari eman ohi zaion balio majikoa erakutsiz); apezaren etxean hartuko du ostatu, eta ez ostatuan, eta abar. Arketipo psikologikoen aldetik nahiko garrantzizkoak diren zenbait elementu falta dira Orixeren aldaeran, hala nola ostatuko hiru alabak edo erregearen alabarekin ezkontzeko pasa beharreko hiru frogak. Gaiaren haria ere era ezberdinean josia dago. Orixerenean printzesa tristearen gaia hasera haseratik agertzen da; Grimm anaien ipuinean, berriz, bigarren zatian, lehenengoan haur tti-kiaren hazkunde prozesua eta familiarekiko lortu beharreko independentzia islatzen direlarik.

Ikus ditzagun bi ipuinak:

Orixeren aldaera

(*Euskaldunak*, Auñamendi, 1976, 49-54 orr.)

Harrigarria da Orixek prosa eran ikasitako ipuina bertsoz jartzeko erakusten duen maisutasuna, euskal bertso-paperetan ezagutzen dugun tradizioetik hurbil —adibidetzat Zapirainen “Brabanteko Genobeba” bertsoak aipa ditzakegu—; baina, batez ere, alegiarrien eredia hortxe zeukan Orixek, bertsoan haur ipuinak kontatzekoarena esan nahi dugu, Iturriagak egindakoaren antzera:

“Errege baten alaba bein batez eri zen;
—meriku, sorgin— iñortxok senda etzezaken.
Aren inguru, zoratuz, alperrik zebiltzen:
neska gaixoarentzat sendagairik etzen.

Gerogo begi-illunago, ez irri sekulan:
zer egin etzekitela akituaz zoan.
Senda nai dunari, oi u Erregeak ontan,
pozik lezaiokela emaztetzat eman.

Txabol aul batean iru anai ziran bizi
Erregearen agintza zutenak ikasi.
Ba-ez-bada, asmatu dute beñik bein ikusi
alaba ari nolatan par egiñarazi.

Zarrena ba doa bidez —besoan saskia,
ondotik ezpañeraiño sagarrez gorria—;
sorgin-zuloan atso bat dakus eroria...
andik ateratzeko ezin zan balia.

Oiuka asi mutillari, arren, laguntzeko;
-betarik etzeukala saietseratzeko...
Aurrera doa zuzenik garaiez eltzeko,
Andre Erregin alaba, âlbait ez galtzeko-.

Jauregian sartu dute eriaren aurrera;
sagarleri begira ta begiak atzera...
bi eskuz —atsegin ez ta— ditu bazterrera:
lên baiñon illunago gelditu da bera.

Bigarren anaia lore politekin doa...
sorgin-zulo ber-berean ikusten atsoa...
Oiuari kasurik ez, zuzen-zuzen doa
irriz zabaldu-asmoz nextkaren gogoa.

Jauregiko alaba arek, lénari bezala,
bi eskuz keiñatzen dio xorta ken dezala.
—Ezkoa bezain ori zun aurpegi- azala.
Sartua zirudion betikoz itzala—.

Irugarrena ba doa -eskuan ezer ez-...
sorgiña zuloan zegon laguntzaren galdez.
Eskua luzatu dio, ta, alako mesedez,
pozik galdetzen dio zer nai dun ordaiñez.

—Nik emanen dizut, seme, nai duzun zoria.
—Ain zuzen, aren billa naiz etxetik jauzia...
Erregearen alaba ain omen eria
betiko gal omen du ortzetan irria.

—Tori, bada, bildotx beltz au; ar zazu zurekin;
etzazula deusik ere trukatu onekin:
ez utzi besotik ere... Au eitearekin,
ezkonduko zara zu Erregiñarekin.

Besoetan bildotxa, ta ba doa mutilla,
atxoaren agindua egiñez isilla...
Erregearen erria ikusten du urbilla...
Ua an, eta bereala aingeru-ezkillia.

Ostatu batean sartu; gau-lekua galde:
bientzat an etzauntzarik ez dala diote:
—Apez-etxera zoaz, ta naikoa badute...
Mutillak ara jo du beta galdu bage.

Neskamea atera zaio —aurpegian irri—;
ba dula bildotxa goxo-goxo non iñaurri:
oge biguin bat emanen diola berari...
—Ez dezaket —diotsa— eskutik igorri.

Arritzen dira Apeza ta neskame Mikela;
mutilla temaz ari da utz ez dezakela...
Egoki ez baita arekin etzateko, gela,
artegian, dio, egiñen dutela.

—Utikan! Egizute lo gaur oge goxoan-
esaten diote, zoro dagoelakoan;
afal ere egin dezala bildotxa besoan...
Eseriak dituzu biak sutilloan.

Mutillak etxean baiño afari obea
—“txikia baiña goxoa Apezân eltzea”—;
bildotxak ere bein ez du ala bete estea:
aurrenik esku bat gatz, urrenik alea.

Lotara doazi denak nor bere xokora.
Biamonez aurrena aiek bildotxa gogora...
Apezak begia zorrotz giltzaren zulora.
Susmorik ez, ta nai du sartu ên ondora.

Poliki sartzen da gelan... bi arrotz aiek lo.
Esnaraziko ote-ditun alditxo bat dago.
Isil-isilla joan da oge-ondorago:
esnarazi bage ezin egon luzeago.

Belarri batetik eltzen dio bildotxari;
 ikaturik gaixoa asten marrakari.
 Besoan daukala, artzaia artan iratzarri...
 komeria an asten da guziz urragarri.

Ba duk oberik! Apeza itsatsi gelditzen;
 eskua bereizi nai ta alperrik nekatzen;
 oi du neskameari, datorren l nbaill n...
 Orduan da lotatik doi-doirik esnatzen.

Erdi-jantziz, ille-arro, atera gelatik;
 soi nekoa, sartzekoan, urra du atzetik.
 Nagusiari laguntzen an da, arnas-esturik;
 eldu dio beltzari beste belarritik.

Loturik gelditua da Apeza bezala;
 bat eta best k tiraka ustu dute gela;
 irurak tarrapatata badoaz kalera...
 atzeko zuloa- arren lotsa da Mikela.

Baratzan igarotzean, azaren ostoa
 beste eskuz erauzi, ta itxi du zuloa.
 Komerilarien sailla Jauregirantz doa
 —oraindik au, dantzaren l nen-Zortzikoa—.

Bide-ertzetik iru auntz ostoa gura...
 ezpai nez uki-orduko ba dute lokura.
 Mutiko, bildotx, Apez ta neskaren bilkura,
 zilipurdika an doa eriaren kura.

Oraindik arago, oki na, —jeiki-berri baitzen—
 leiotik so dagola lagun dute eskatzen.
 Oki na atzetik asten da katea bereizten...
 besteak bezala antxe lotu-bearra zen.

Araxeago, sutegian arotza dakuste:
 karraxiz, lagun diela eskatzen diote.
 Badoa gizon bizkorra uste bezain uste...
 loturik gelditzen da denen isats-orde.

Arago, bi emazteki —erratzak eskuan—
 atal-aurrea garbitzen elkar-apustuan...
 ikusiz, irri dagite l rtzeko moduan;
 asarre, neskamea mintzatzen orduan:

—Irri baiño obe zinute guri lagun-egin...
—Or bada— aiengana dira beren erratzekin.
Joka asita, lèn kolpean lotu ziran berdin
—erratzen kirtenetik eskurik alde ezin—.

Bide-ukondo batean txakurrari lotua,
belauna geitxo jasoaz zetorren itxua.
Zakurra, aiek pasatzean zaunka amorratua,
gona bati elduta an lotu da gaixoa.

Zilipurdiz urbildurik Errege jauregira
alabaren gelaraiño noizbait sartzen dira.
—Lorik etzizaion eldu aspaldi begira,
ez jangalerik, ez ta parrik aurpegira—.

Leio eder batèn, bekoz an zegon jekia
—beso-alki biguiñean lepo-eroria—
Zalaparta sumatzean, jaso du begia:
lènik mutil bat dakus aurrekularia...

...Axuri, Apez, neskame, azosto eta auntzak,
okin, arotz, emazte bi erratzei josiak:
soka-dantzaren azkena txakur-itsu biak...
alabak ager ditu ortz eta begiak.

Errege jauna badator saillaren karraxiz...
aspaldiko orde alaba ikusi zun irriz.
Orain ere lanak ziran lèngo alderantziz:
alaba, txoro-txoro, parra ezin geldiz.

Ikaratu da aita, artantxe geldituko ote-dan
—jauregi-ate— aurrean sailla an ari baitzan-
zimizta baiño lèn an da asarre beroan:
denak illarazteko oiuegin zuan.

Soldaduak ba zoazin êk iltzeko asmoz;
berêla mutil gaztea gelditu da mokoz.
Aren atzetik laisterka guziak oztopoz;
artan bereizi ziran andik aurrerakoz.

Mutillak oiua aundi bat Errege-alabari:
—“Aski ola!”; bildotx beltza, berriz, marrakari.
Irria atertu zitzaion gaitzen sendagarri...
Neskarentzat mutilla maite maitagarri.

Illabete bage, biak ezkondu ziraden...
dantza-soka ateratzeko aiña aur izan zuten.
Axuri beltz artaz ere âztu ez gaitezen:
Erregiñak eskutik azi zuen gizen”.

Grimm anaien aldaera

“Urrezko antzara” (gazteleratik itzulia, Alianza Editorial, 1988,
7. argitalpenetik, 7-12 orr.).

“Bazen behin gizon bat hiru seme zituena. Hauetatik ttikienari Ergeltxo deitzen zioten, eta arbuiatu eta iraindu egiten zuten noiznahi. Behin batean, anaia zaharrena basora abiatu zen egurra egitera; irten aurretik, amak tortila eder eta gozoa jarri zion, eta ardo botila ere bai, gose edo egarri izan ez zedin.

Basora iritsi zenean, gizontxo ilun eta zahar bat atera zitzaion aurrera; hau, egunonak emanez, honela mintzatu zitzaion:

—Emaidak tortila pusketa bat saski horretatik, eta utzidak ardoari trago bat egiten: hain gose nauk... hain egarri...

Baina seme zuhur hark honela erantzun zion:

—Neure tortilatik eta neure ardotik ematen badiat, ez diat neuretzako behar adina izango. Hoa heure bidetik!

Eta gizontxoa bertan utziz, aurrera egin zuen.

Bada, zuhaitzak mozten hasi zelarik, ez zuen denbora luzea egin aizkorarekin huts egin arte; eta hau besora joan zitzaion airean. Etxera itzuli behar izan zuen larri, eta han zauria lotu zioten. Gizontxo ilun hark zerikusirik izango zuen horretan, bai.

Hurrena, bigarren semea joan zen basora, eta amak honi ere tortila eta ardo botila jarri zizkion, zaharrenari bezala.

Baita oraingoan ere atera gizontxo iluna, tortila zatia eta ardo tragoa eskatuz. Baina bigarren semea ere zuhurki mintzatu zen:

—Hiri emateko neure buruari kendu beharko zioat. Hoa hemendik...!

Eta gizontxoa bertan utzi eta aurrera egin zuen. Honi ere etorri zitzaion zigorra. Lehen zuhaitzari bi aizkorakada besterik ez zizkion jo eta hor non ematen dion hankari. Eta gogor gainera. Besteren eskutan itzuli behar izan zuen etxera.

Orduan, Ergeltxo mintzatu zen:

—Aita, nik egingo nuke ba egurrarena...

Eta erantzun zion aitak:

—Begiraiek heure anaiei, nola geratu diren. Ahaztu hadi, hik ez dakik-eta horrelakoei buruz.

Baina Ergeltxo teman aritu zen etengabe, eta azkenean aitak esan zion:

—Hoa bada. Ikasiko duk zaurituta etortzean.

Amak uretan eta errauts gainean egindako tortila jarri zion, eta garagardo ozpindua edateko.

Basoratu zenean, honi ere gizontxo ilun eta zahar hura irten zitzaion aurrera, honela mintzatuz:

—Emaidak heure tortilaren zati bat eta heure botilatik tragoska bat: hain nauk gose... hain egarri...

—Baina -erantzun zion Ergeltxok-, errautsetan egindako tortila besterik ez zeukat eta garagardo ozpindu pixka bat; nahi baduk, eseri eta bion artean hartuko dizkiagu.

Orduan eseri egin ziren, eta seme gazteenak errautsetako tortila hura atera zuenean, frantses tortila ederra bihurtua zen, eta garagardo ozpindua, berriz, ardo fin-fina. Eta janean eta edanean aritu ziren; eta ondoren gizontxoa mintzatu zen:

—Bihotz onekoa haizelako, eta heurea pozik banatzen badakialako, zoriontsu egin nahi haut. Ikusten han zuhaitz zahar hura? Hoa eta moztu; sustraietan zeozer aurkituko diok.

Eta horren ondoren gizontxoa aldendu egin zen.

Ergeltxo zuhaitza zegoen lekuraino joan eta bota egin zuen; eta honen sustraietan antzara agertu zen, urre gorrizko lumaz josita. Handik atera eta berarekin joan zen ostatu bateraino, gaua igarotzeko asmotan. Ostalariak, ordea, hiru alaba eduki,

eta hauek antzara ikusi, eta egundoko jakinmina etorri zitzairen zer nolako hegazti ote zen hura ikusteko, eta urre gorritzko luma haietako bat nahi zuten nola edo hala. Eta zaharrenak honela egin zuen bere baitan: "Izango dinat aukeraren bat luma horietako bat eskuratzeko". Eta Ergeltxo etxetik irtena zen une batean, antzarari hegaletatik heldu zion, baina behatzak eta esku osoa itsatsita geratu zitzaizkion. Berehala zen han bigarren alaba, luma haietako baten jabe egitea besterik ez zeramala buruan; ahizpa ukitzea besterik ez zuen egin, eta itsasita geratu zitzaion. Hirugarrena ere etzebilen urruti, asmo berberak zituela. Eta, ikustean, beste ahizpak oihuka hasi zitzaizkion:

—Ez hurbildu, Jainkoagatik, ez hurbildu!

Baina etzekien zergatik ez zuen hurbildu behar, eta pentsatu zuen: "Hor zeuden beste horiek; neu ere hor egon behar ninate". Eta salto batez bertaratu eta, ukitzearekin batera, hura ere itsatsita gelditu zitzairen. Horrela egin zuten gau osoa antzararen ondoan.

Hurrengo goizean, Ergeltxok antzara besapean hartu zuen, hiru ahizpei jaramonik egin gabe. Hauek bere atzetik zihoazen derrigorrez, norahara joan. Inguru haietan zebiltzala, apeza hurbildu zitzairen eta, prozesio hura ikustean, esan zuen:

—Ez al duzue lotsarik, neska lizun horiek! Zergatik zoazte gizaseme gazte horren atzetik soroz soroz? Ondo irudituko zaitzue gainera!

Eta horrela ari zela, ttikienari eskutik heldu zion, eta hura ere itsatsita geratu zen eta han joan behar izan zuen atzetik. Eta horrela zihoazen sakristauak ikusi zituenean, apeza hiru neskei segika. Harriturik oihu egin zuen:

—Apez jauna, apez jauna! Nora doa horrelako presarekin? Bataioa dugula ez beza ahaztu!

Lasterka batean etorri eta besotik heldu zion, eta hantxe geratu zen hura ere itsatsirik. Eta horrela zihoazen bostak, bata bestearen atzetik. Halako batean, bi nekazari agertu ziren, aitzur eta guzti sorotik zetozenak. Eta sakristaua ukitzea beste-

rik ez zuten egin eta itsatsita geratu zitzaizkion; zazpi zihoazen, beraz, Ergeltxo eta honen antzararen atzetik.

Hurrena, hiri batera heldu ziren. Hiri hartako erregearen alaba hain zegoen betilun, non inork ezin baitzion barre eginerazi. Hori zela eta, erregeak agindua emana zuen, ezen alabari barre eginerazten zionari emaztetzat emango ziola. Ergeltxok, hori jakin zuenean, erregearen alabaren aurrera joan zen bere dantza-sokarekin. Eta printzesak ikusi zituenean, hasten da barre eta barre, eta ezin gelditu.

Ergeltxok emaztetzat eskatu zuen neskatxa, baina erregeri mutil hura ez atsegin nonbait, eta oztopo eta aitzaki jartzen hasi zen. Erregeak adierazi zion, emaztetzat eman baino lehenago, bere ardoteqi osoa edateko gauza izango zen gizon bat bilatu beharko ziola.

Ergeltxori basoko gizon ttiki ilun hura etorri zitzaion gogora; agian lagun ziezaiokeen. Basora joan zen, beraz, zuhaitza moztu zuen leku berera, eta han gizon bat ikusi zuen eserita, aurpegi mingotsarekin. Ergeltxok zerk atsekabetzen ote zuen galdetu zion. Eta hona erantzuna:

—Nik daukadan egarría... eta ezin ase inola ere. Ur hotzik ezin diat ikusi, berriz. Kupelka ardoa edana diat; baina, zer da tanta bat, guri-guri dagoen harri baten gainera botaz gero?

—Neuk lagunduko diat —esan zuen Ergeltxok—. Hator nirekin; aseko haiz, bai.

Erregearen ardoteqira eraman zuen orduan; iritsi orduko, kupel handi haien gainera joan zen, eta edan eta edan aritu zen, gorputza leher zorian jartzetaino. Eguna amaitzerako ardattegi osoa irentsia zuen.

Ergeltxo emazte bila joan zen berriz, baina erregea haserre samar zegoen: denak Ergeltxo izenez ezagutzen zuten mutil-koskor mukitsu bati eman bere alaba emaztetzat; ezta... Beraz, baldintza berri bat jarri zion: mendia adinako ogipila jango zuen gizona aurkitu behar zuen.

Ergeltxok ez zuen bi bider pentsatu; hartu eta basora joan zen zuzenean, lehengo lekura; hantxe zegoen gizon bat sabela

gerriko batez gogor estutuz; aurpegikera mingotsa zeukan eta honela mintzatu zen:

—Ogi xehe labekada osoa jan diat. Baina zer da hori nik adinako gosea daukanarentzat? Urdaila hutsik zeukat hala ere, eta gerrikoa gogor estutu behar diat, goseak ez hiltzearren.

Ergeltxo asko poztu zen, eta esan zion:

—Hator nirekin; leporaino egin arte jango duk.

Erregearen gortera eraman zuen; honek erresumako irin guztia ekarrarazia zuen, egundoko ogizko mendia egosteko. Basotik ekarritako gizona, aurrean jarri, eta jan eta jan hasi zen, eta eguna amaitzerako han ez zegoen arrastorik.

Ergeltxok emaztea eskatu zuen hirugarrenez, baina erregeak aitzaki berria asmatua zeukan eta, oraingoan, itsasoz eta lurrez ibiliko zen untzia eskatu zion.

—Haren gainean agertu orduko -esan zion- neure alaba hire emazte egingo diat.

Ergeltxok basora egin zuen zuzenean. Hantxe zegoen eserita gizontxo ilun hura, tortila emandako hura, honela mintzatu:

—Hi haizela-eta egin diat jaten eta edaten; beraz, barkua ere eman egingo diat, neurekin hain bihozpera eta ona izan hintzen- eta.

Lurrez eta urez ibiltzeko gai zen untzia ekarri zion. Erregeak, hori ikustean, ezin gehiago alaba ukatu, eta ezkontza ospatu zen. Erregea hil zenean, Ergeltxorentzat izan zen erresuma osoa, eta bere emaztearekin urte luzez bizi izan zen zoriontsu.

1.2. Artazuriketa giroan

Artazuriketa giroko zenbait egoera erakusten dizkigu Orixeke, gorputzeko minei lotuak.

Langintza horretan aritzeko gorputz jarrera bat deskribatzen digu, 'pikotxean' deitu ohi dena. Jarrera hori, sabela hustutzeko ezezik, hamaika langintza eta eginkizunetarako erabilia da gizarte ez zibilizatuetan, baita jateko ere. Zenbaitek postura

fisiologikoa deitu izan dio horri, zeren sabelari igurtzi mesedegarria eskaintzen bait dio, hustuketa arazoetan mesedegarri delarik, eta, gainera, bizkarrari luzaketa eragiten bait dio, korapiloak askatzen lagunduz. Hala ere, Orixek jarrera hori oso deserosotzat dauka nonbait (eta ohituta ez dagoenarentzat hala da), gerriak eta lepoa minberaturik, hankak txingurriturik geratzen direla adieraziz:

“Orpo-gaiñean jarririk ipurdi-mazala,
—bat edo besterenean ezpalitz azala—
gerri-mako, lepa-kupi, minbera azkazala;
gero zutik jartzean txingurrika aztala” (*Eusk.*, 59)

Artoak, elikagaiaz aparte, badu sendagarri berezi bat berekin: artabixarrak. Gaur egun ere artabixarrak oso ezagunak dira belar sendagarriak erabiltzen dituzten sendalarien artean, maskuria eta giltzurrunak garbitzeko, harriak barne, ezueriaren kontra, hidropesiaren kontra, gernua hustu ezina dagoenean... (, Donosti- Aurrezki Kutxa, La Gran Enciclopedia Vasca, 1979, 80. orr.). Orixek adierazten digunez, gernua garbitzeko ahalmena dute belar horiek:

“Amona, lastairendako orri bereiztera;
Garazi sutean utziz aldi bat atera.
Eskute bat arta-bizar du lènik aukera
gernua garbitzeko sendagai bedera” (*Eusk.*, 59).

Bertso horretan arto-orria lastairak egiteko erabiltzearen ohitura ere islatzen zaigu. Ezaguna da arto-orriak, kortxoak, artakoskolak, eta abarrek duten babes indarra, lureko hezeduratik eta hotzetik babesteko indarra. Horretaz aparte, ordea, aztikeria indarrak ere hor egongo dira; adibidez, lizunkeriaren kontra, gain-zurikina edo kanpoko orriak bota egiten dira, haiek deabruzko lizunkerien gordelekutzat hartzen bait dira. Horri horriek jaurtiz, majiazko hitzak esaten dira, lizunkeriak uxatzearen. Ikuspegi herrikoi horretan garbi ikusten da nola gaitzak eta izpiritu gaiztoak elkarturik doazen, eta izpiritu gaiztoekiko harremana nola batez ere hitzezkoa den (kasu honetan uxatzeko, baina bereganatzeko ere izan daiteke). Ahozkotasanaren kulturen hitzari eragin zuzena aitortzen zaio inguruarekiko eta gertakizune-

kiko; hitzaren indarra, indar eraginkorra da, ez bakarrik barne-gogoarentzat, baita ingurune fisikoarekiko ere. Beraz, horrelako giroan, sendakuntza alorrean, hitzak indar terapeutiko zuzena erakutsiko du. Sorginkeriatarako, boterezko objetuen ondoan, boterezko hitzak daude, eta sorginkerien kontrarako ere bai.

“Bazterrera lekutzen du gain-zurikin latza,
an ustez gordetzen baita lizunaren atsa:
'Alde -dio- lizunkeri, deabruen kiratsa!
Emen etziten denak beza loa lasa” (*Eusk.*, 60).

Txurtenetan ere badago horrelakorik:

“Txurtenak orobat sartu dioke bildurra,
“izugarriak” an gorde oi, bait da susmurra.
Sarritan esan dun arren dirala gezurra,
aiza beintzat, mindu ez dezaten ezurra” (*Eusk.*, 60).

Ahapaldi hori oso berezia iruditzen zaigu, egoera oso berezia adierazten bait digu. Zeharo ahozkoa den kultura batean, ez dago zalantzarik sorginkeria eta horrelako gauzei buruz. Baina, Orixek erakusten digun testuingurua ez da zeharo ahozkoa; hor dago erlijio kristaua bere liburuekin, sorginkeria guztien gainetik. Sinbolo aski esanahikorra da hori. Amonari bere fedea gauza horiek gezurrezkoak direla esan nahi dio; baina ez bere fedea bakarrik, inguruko gizarte industrializatuak ere bai (Orixek ez du zuzenean erakusten gizarte hori, baina hor dago, usaindu egin daiteke ia, eta gehiago amaiera aldera bikotea Donostiara joaten denean). Hala ere, amonak erritua bete egiten du, horra hor ohituraren indarra (badaezpadare); eta, azkenik, horretarako badago arrazoi fisiko bat ere: alegia, txurten horiek hezurretan min egin dezaketela lastaira barnetik. Gaur egungo ikertzaile askok bide horretatik argitzen du ohitura antziken arrazoiak: iturburuan arrazoi fisiko eta praktikoa bat bilatuz. Adibidez, juduek Bibliatik ateratzen duten txerri-okela ez jateko aginduaren iturria, beharbada noizbait trikinosia zabaldu eta, ondorioz, txerririk ez jatea erabaki zutelako izan daiteke.

Goiko kasu horretan fedea hartu dugu sorginkeriatan sines-
tearen kontrako osagaitzat. Baina, maiz, kristau fedea hartzen
du jokabide majikoaren lekua, hitz majikoaren ordeztu oitza

agertuko da; hala ere, fede hori sineskeriak baino haruntzago dagoen zerbait izango da. Adibidez, ameskaiztoen kontrako formula edo leloa erakusten zaigu:

"Bildur-ametsentzat badu arao jakina,
siñisten ez badu ere aren indar ziña.
Siñiskerien gaiñetik kristauen dotriña.
Otoitz au da gauero isildu-eziña:

*'Ene Ama Santa Ines, bart egin dut amets.
Bart egin badut gaiztoz, gaur egin zadan onez'.
Larraiñean eguzkia balu biaramonez,
egurastu lezake txurikiña sardez"* (Eusk., 60).

(Jarraituko du)